

ИНОВАЦИЈЕ У ТВОРБИ РЕЧИ У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

11. заседање Комисије за творбу речи
Међународног славистичког комитета
Москва, 24–26. марта 2009.

На Филолошком факултету Московског државног универзитета, од 24. до 26. марта 2009. године, одржан је међународни научни симпозијум *Словенски језици и културе у савременом свијету*. Више од две стотине учесника изнело је реферате у чак девет секција, од којих је једна била посвећена иновацијама у творби речи словенских језика. Рад те секције представљао је, у ствари, проширено једанаесто заседање Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета.

Пошто се тема Скупа односила на творбене иновације у словенским језицима, пажњу истраживача су привукла следећа питања: а) функције савремене творбе речи; б) процеси у савременој творби речи и в) творбена средстава у словенским језицима. Већина аутора је из ових углова покушала да утврди тенденције у творби речи у словенским језицима.

Функција савремене творбе речи у словенским језицима. Истраживачи су установили да творбене иновације настају из језичких и из ванјезичких разлога. Запажено је да је један од важних покретачких механизма за творбу речи тежња за организацијом унутар самог језичког система. Овај процес се најчешће одвија моћним језичким законом аналогije. Први степен у аналошком попуњавању лексичког фонда новим речима јесте стварање *пошеницијалних речи*, од којих настају или не настају реалне, узуалне речи. Овом проблему је посвећено неколико реферата.

И. С. Улуханов анализира улогу неологизама у изучавању законмерности творбеног система руског језика и закључује да се уве-

ћавањем броја творбених средстава повећава и број потенцијалних лексичких јединица, а истовремено се умањује степен могућности њихове реализације.

Н. Д. Гољев истиче да лексичка иновација представља процес, да лексеме постепено израстају и да тај процес поседује дуготрајну „долексичку етапу“. Аутор сматра да се овај процес адекватно може пратити анализом језичке грађе са интернета и зато се залаже за овај начин испитивања степена лексичности неке лексеме на њеном дуготрајном путу од потенцијалне до узуралне лексеме. Н. Б. Лебедева је изнела резултате експерименталног испитивања степена лексичности четири руска префиксирана глагола. Експеримент, у ствари, представља анкету коју су попуњавали руски студенти. Глаголи који се испитују, питања и могући одговори су брижљиво испланирани, а од студената је тражено да одреде колико им је познато значење задатих глагола. Резултати експеримента су потврдили претпоставку о постојању степена лексичности неологизама. О потенцијалним речима као резултату системске потребе језика за попуњавањем празних места у деривационим гнездима, на примеру деривационих гнезда у српском језику, говорила је Р. Драгићевић.

Е. С. Кубрјакова је запазила један другачији вид деловања аналогичности у творби речи, који се манифестује на нивоу текста. Проста реч и њен дериват често се у тексту јављају заједно. Такође, и дериват настао на основу једног творбеног модела аналогичношћу изазива настајак другог деривата на основу истог модела. И многи други истраживачи су наглашавали значај аналогичности као покретачке силе у творби речи и у језичком систему у целини, нпр. Л. А. Араева, Е. В. Петрухина и други.

Обично се наглашава да номинација представља основну функцију творбе речи. И. Онхајзер из Аустрије изводи из литературе и сумира још неколико важних улога творбе речи, као што су: компресивна, експресивна, стилистичка, систематизирајућа, интегративна, адаптивна, прагматичка итд. Сматра се да је главна функција увек номинативна, али да се на њу често ослања нека од наведених улога. Онхајзерова је анализирали и поредила речнике руских и пољских неологизама покушавајући да провери своју хипотезу по којој, у усменом говору, експресивна функција, а не номинативна, доминира у савременој творби речи. Осим тога, према претпоставци ове ауторке, постоји тежња ка коришћењу „лакших“ и „економич-

нијих“ начина за именовање нових значења. Међу моделе за постизање овог циља ауторка убраја честу метафоризацију и метонимизацију постојећих лексема у језику, као и нарастајућу полифункционалност афикса, чије се значење све чешће може открити само у равни текста. Анализа спроведена у истраживању неологизама у руском и пољском језику је углавном потврдила ове претпоставке, па тако закључујемо да су неке творбене иновације у словенским језицима настале из комуникационих разлога, тј. из жеље за експресивним и „економичним“ именовањем предмета и појава. О експресивној улози савремене творбе речи говорили су и В. В. Химик, М. А. Кронгауз и други.

Неки истраживачи су испитивали ванјезичке разлоге који су у неким словенским језицима утицали на настајање неологизама. А. А. Лукашанец је истакао утицај пуризма у белоруском језику као фактор развоја творбе речи. Он је запазио да су у белоруском језику, у условима двојезичја, па чак и вишејезичја, истовремено на делу интернационализација лексичког фонда (као међујезичко зближавање) и национализација (тј. језички пуризам).

Н. Ф. Клименко примећује да се у савременој творби речи у украјинском језику запажа тежња ка интелектуализацији лексичког фонда. Она се манифестује сталним увећавањем броја апстрактних лексема са значењем радњи, процеса, особина. То су, обично, глаголске именице, али и глаголи. Интернационализација и интелектуализација лексикона савремених словенских језика определила је Е. И. Корјаковцеву да своје излагање посвети апстрактним именицама у руском, пољском и чешком језику.

Процеси у савременој творби речи. Пажњу су привукли реферати аутора који су говорили о мање или више неуобичајеним типовима грађења речи у словенским језицима. Б. Ћорић и Е. И. Корјаковцева скренули су пажњу на процес универбизације, која се активно развија у свим словенским језицима. Б. Ћорић је на примерима из српског језика показао полифункционалност суфикса којима се граде универбати (нпр. *саобраћајка* – *саобраћајна несрећа* и *саобраћајка* – *жена саобраћајац*).

Ј. Митурска-Бојановска је запазила пораст броја префиксираних именица у руском језику. Ова тенденција се запажа нарочито у другој половини 20. века.

Г. А. Николаев уочава у руском језику пораст лексема које су настале *творбеном конијаминацијом* (*кашасѝројка* = *кашасѝрофа*

+ *йересйројка*) и *конфигкацијом* (системским заједничким појављивањем једног префикса и једног суфикса, који се заједно називају *конфигсом*: *без-альтернатив-ный*). Контаминацијом се бавила и Н. А. Николина.

Оштру дискусију изазвао је реферат Т. В. Попове о *графодеривацији*. У питању је такав тип грађења речи, при којем се у својству творбеног оператора појављују графичка и ортографска средства, нпр. *ОПТИМАльное решение* (реклама за Оптиму), *Еокна* (европейские окна). Постоји неколико типова графодеривације: 1) монографикација (*БУШечное мясо*); 2) полиграфикација (*STARость – не радосѝь*), 3) кодографикација (*Шнецены – специальные цены*); 4) типографикација (ИМПОРТЕНЦИЈА). Учесници Скупа су се поделили на оне који графодеривацију убрајају у творбу речи и на оне по којима ово није творба, већ језичка игра. Према Т. В. Поповој, настанак наведених лексема подлеже одређеним творбеним механизмима који могу постати системски, и по томе подсећа на било који други тип уобичајено схваћене творбе речи. Према нашој оцени, творба речи се односи на језик као систем, док је графодеривација, пре свега, ортографско питање и зато се не може сматрати творбом речи. За ову појаву је, међутим, све више примера (посебно у рекламама). Такви примери могу бити врло маштовити, па привлаче пажњу стручњака и шире јавности. Графодеривати носе вишеструку поруку – језичку, маркетиншку, психолошку, социолошку и због тога њихова подробна анализа захтева мултидисциплинарни приступ.

М. А. Кронгауз се бавио једном, такође, распрострањеном граничном појавом. Ако се *мерцедес* назове *мечком* у српском језику, а *мерин* у руском, или ако руска омладина *еуро* назове *јурик*, а *e-mail* – *мыла*, да ли се овај тип језичке игре може сматрати деривацијом? Кронгауз то и не чини, већ овај процес назива *механизмом секундарне номинације*, који је карактеристичан за разговорни језик, посебно за омладински жаргон. Постоје две номинације за неку појаву (нпр. *мерцедес* и *мечка*), при чему је прва семантички непрозирна, јер је из страног језика или представља неку скраћеницу или семантички празно слово или број (величина гардеробе L се у руском разговорном језику или у говору омладине може назвати *елочка*, S – *смолечка*, тролејбус А – *анушка*, а Б – *бугашка*). Секундарна номинација је општепозната, фамилијарна, често емоционално обојена. То су већ постојеће, привлачне, фреквентне лексеме у разговорном

језику, понекад деминутиви. Између примарне и секундарне номинације постоји одређена фонетска повезаност, али, морамо додати, обично не постоји творбена, као ни семантичка. Као да је на делу потреба да се страна, апстрактна лексема замени домаћом, блиском, приступачнијом. Међу наведеним примерима запажамо и оне који су настали неким од продуктивних творбених механизма (нпр. *смол* – *смолечка*), али описани процес, ипак, завређује пажњу више као лексичка него као творбена појава. Овај процес указује бар на две појаве. Прва је да, очигледно, постоји много начина на које се страна реч може прихватити у једном језику, а друга се односи на психолингвистички аспект овог процеса. Стране речи, у неким случајевима, очигледно изазивају отпор, па чак и страх, и говорници желе да их ублаже и учине психолошки прихватљивијим.

Творбена средстава у савременој творби речи. Нашу пажњу је привукло питање идентификације и статуса афикса у словенским језицима, а посебно префиксоида и суфиксоида. Е. В. Петрухина је констатовала да се у руском језику појављује све више именица „са суфиксоидом *-мейкер*: *хитмейкер*, *суши-мейкер*, *пицца-мейкер*, *шоумейкер*, *имиджмейкер*“. Према нашој оцени, све ове именице спадају у сложенице. Оне нису настале извођењем, а *-мејкер* не може бити суфиксоид. То је лексема која је и сама настала суфиксацијом у енглеском језику. *Мејкер* је онај који нешто прави. Петрухина је на нашу примедбу одговорила да је *-мејкер* несамостална јединица у руском језику и да као таква представља суфиксоид, независно од ситуације у енглеском језику, у којем се, према сведочењу ове руске лингвисткиње, наведене лексеме употребљавају самостално и представљају синтагме. Из овога произлази дилема – да ли стране речи имају статус засебне лексеме или афикса ако се у језику примаоцу не употребљавају самостално? Нама се чини да се *-мејкер* значајно разликује од *-фил*, *-лоџ*, *-гром* и других суфиксоида по томе што је лексички уобличена јединица и може постати самостална лексема. Суфиксоиде препознајемо по поседовању значења, али по семантичкој и формалној несамосталности. Суфиксоид *-гром* не спада у лексеме ни у једном језику нити може постати лексема, а *-мејкер* јесте лексема (бар у енглеском језику, а можда и у неким другим), а и ако није, може то постати. Самосталност неке јединице очигледно може бити вишеслојна. Није увек важно како се нека јединица користи, већ и какав семантички и творбени потенцијал она носи.

Изнели смо виђење по којем се именице које се завршавају на *-мејкер* третирају као сложенице и оно по којем се оне интерпретирају као изведенице. Међутим, начини на које се ове именице пишу у руском језику, сведочи нам о томе да се њима може приступити и као полусложеницама. Да проблем буде још замршенији, Ц. Аврамова наводи примере из бугарског језика као што је *рокконцерт*, пољског: *wideoklub*, руског: *videomaĭазин* и констатује да она ове примере тумачи као сложенице, али да има уважених лингвиста који им приступају као синтаagmaма које се састоје из две самосталне лексеме. Пошто је међу новим речима у словенским језицима много оваквих лексичких конструкција, важно је усагласити мишљења о њиховом статусу. То је, међутим, немогуће док се не одговори на питање да ли је *-мејкер* суфиксоид или самостална реч, да ли је *video-* самостална реч, префиксоид или радикасоид итд. У вези с тим треба напоменути да се у српској дериватологији говори само о *префиксу* и о *префиксоиду*. Неколико лингвиста је на Скупу говорило о *радикасоиду*. Тако је, рецимо, Е. В. Петрухина издвојила продуктивне *радикасоиде* у руским неологизмима: *медиа-*, *арџи-*, *џои-* итд.

На Скупу је у неким рефератима (нпр. Г. А. Николаева, Р. Беленчикова) пажња била посвећена и конфиксима. *Конфикс* је продуктивни спој једног префикса и једног суфикса. Тако, рецимо, Р. Беленчикова покушава да одреди значење конфикса *об-/ -ся* у руском језику: *обреветься*, *обсудачиться*, *обовраться* итд. Остаје за сада нејасно како се конфикс одређује (тј. колико фреквентан и продуктиван треба да буде спој суфикса и префикса да бисмо га назвали конфиксом) и може ли се говорити о конфиксима у српском језику.

Тенденције у њворби речи у словенским језицима. Истражујући творбене иновације, неки учесници Скупа су покушали да открију тенденције у творби речи у словенским језицима. И. Онхајзер је изнела резултате једног међународног славистичког пројекта посвећеног творби речи, под руководством С. Гајде. Пројекат је започет 2003. године и његови учесници испитују тринаест словенских језика. Досадашња испитивања показују две тенденције у творби речи, а то су интернационализација и прагматичко-стилске тенденције. Интернационализација се испољава 1) кроз укључивање интернационализама у основни лексички фонд и њихову употребу у виду мотивних речи за даље творбене процесе; 2) кроз активизацију интернационалних афикса при образовању деривата од домаћих и

страних мотивних речи. Не можемо да не приметимо да се ова тенденција не поклапа са ситуацијом коју описује М. А. Кронгауз о потреби да се стране речи замене неком секундарном домаћом номинацијом или тежњом ка пуризму у неким словенским језицима, као нпр. у белоруском, по сведочењу А. А. Лукашанца. Осим тога, за интернационализацију као тенденцију не постоје унутарјезички разлози. Дакле, разлози за њу су ванјезички. Не би се могло рећи да постоји свесна тежња говорника словенских језика да интернационализују лексички фонд свога језика. Поставља се онда питање како уопште долази до интернационализације, јер она јесте факт савремене творбе речи, а то показују неологизми у различитим словенским језицима о којима су истраживачи говорили на Скупу. Један од могућих одговора би био велики утицај енглеског језика на словенске језике. Језичка грађа показује да се интернационализација своди углавном на англицизацију.

Прагматичко-стилске тенденције се, према И. Онхајзер, огледају кроз тежњу ка интелектуализацији, демократизацији, али и колоквијализацији лексичког фонда. Ове и друге прагматичке тенденције испитују се у текстовима који припадају различитим функционалним стилевима. Дакле, истовремено постоји тенденција ка интернационализацији и колоквијализацији (тј. национализацији) лексичког фонда. Ову парадоксалну појаву запазио је А. А. Лукашанец у белоруском језику.

Парадокси ту не престају. Док Ј. Балтова на примерима из бугарског језика указује на то како тежња ка интернационализацији доводи до мноштва нових творбених средстава – префикса, префиксоида, суфикса, суфиксоида, нових творбених модела и нових речи, Г. П. Нешчименко истиче да је језичка економија важна тенденција у савременој творби речи. Примери су бројни. Један од њих је универбизација: *альтернативная служба – альтернативка, многократная виза – многократка*. Други је полисемија, односно тежња ка томе да се користе исте лексеме којима се додају нова значења. Полисемију неки руски аутори (нпр. Ј. Д. Апресјан) називају *семантичком деривацијом*. Трећи пример за језичку економију јесте честа употреба скраћеница и тежња ка скраћивању лексема, нпр: *объявление – объява*.

У будућности ће се творба речи као наука, вероватно, развијати у том смеру што ће морати да опише и одреди границе између

полова многих ступњевитих појава са нејасним границама. Овде смо назначили само неке од њих, као што су, рецимо, однос између потенцијалне и реалне речи, суфиксоида или афиксоида и лексеме, језичке економије и лексичког богаћења, интернационализације и колоквијализације лексичког система итд.

Библиографија

Международный научный симпозиум: *Славянские языки и культуры в современном мире*. Труды и материалы. Составители: О. В. Дедова, Л. М. Захаров, под общим руководством проф. М. Л. Ремнёвой, Москва, МГУ, 24–26 марта 2009: МАКС Пресс.

Београд

Рајна Драјићевић